

PRIVIRE COMPARATIVĂ ASUPRA ANCHETELOR DIALECTALE PENTRU ALR I ȘI ALRR – TRANSILVANIA ÎN LOCALITATEA FELEACU – CLUJ

1. Localitatea Feleacu este situată într-o regiune deluroasă – pe Dealul Feleacului, la șapte kilometri de orașul Cluj-Napoca, pe șoseaua dintre Cluj și Turda. Menționat pentru prima oară în documentele istorice în anul 1366¹, ca localitate aflată sub jurisdicția orașului Cluj, satul avea misiunea de a asigura drumul pentru negustori și pentru alți trecători. Datorită acestui fapt, locuitorii satului erau țărani liberi, fiind scutiți de vechile prestații de tip feudal².

Satul avea, în anul 1930, când a avut loc ancheta pentru ALR I³, cca 630 de case și aproximativ 2 800 de locuitori, iar în anul 1971, când s-a desfășurat ancheta pentru ALRR–Transilvania⁴, cca 900 de case și aproximativ 3 000 de locuitori. Din punctul de vedere al componenței etnice, satul era alcătuit, în 1930, exclusiv din români, cărora li s-au alăturat trei familii de țigani veniți din altă parte. În 1971, când s-a efectuat ancheta pentru ALRR – *Trans.*, situația etnică era neschimbată. Ocupațiile de bază ale locuitorilor erau, în 1930, cultivarea pământului, deși, datorită așezării colinare a satului, fertilitatea solului era – și este – destul de scăzută, și creșterea animalelor (vacii și oi, în special). În 1971, ca și în prezent, majoritatea locuitorilor munceau în orașul Cluj, făcând zilnic naveta, acasă rămânând doar cei mai în vârstă, care se ocupau cu cultivarea pământului sau cu creșterea câtorva animale.

2. Subiecții celor două anchete au fost doi țărani agricultori: în 1930, o femeie, de 48 de ani, cu 4 clase primare, iar în 1971, un bărbat, de 60 de ani, neștiutor de carte.

3. În studiul de față vom încerca să realizăm o *comparare sub aspect lexical* a răspunsurilor obținute în decursul celor două anchete, la cele aproximativ 900 de *chestiuni comune* anchetelor pentru ALR I și ALRR – *Trans.* Trebuie precizat faptul

¹ Cf. Coriolan Suci, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I, București, 1967, p. 229.

² Cf. David Prodan, *Iobăgia în Transilvania în sec. al XVI-lea*, vol. II, București, 1968, p. 733-750.

³ Ancheta pentru ALR I s-a desfășurat în zilele de 19 septembrie și 13 – 16 noiembrie 1930, sub conducerea lui Sever Pop și cu asistența lui Th. Capidan, George Giuglea și Șt. Bezdechi.

⁴ Ancheta pentru ALRR – *Trans.* a avut loc în lunile octombrie – noiembrie 1971, anchetator fiind Dumitru Loșonți. Localitatea Feleacu reprezintă, în ALRR – *Trans.*, punctul 297 de anchetă.

– regretabil – că, în ancheta pentru ALR I, nu se știe exact cum au fost formulate întrebările și, cu precizie, ce răspunsuri s-au urmărit prin întrebările respective.

Din totalul celor 2 543 de chestiuni cuprinse în Chestionarul NALR, au fost puse, în Feleac, pentru ALRR – *Trans.*, aproximativ 2 400 de întrebări. Nu au fost programate, în acest Chestionar, întrebări pentru noțiuni din sfera religiei, a sărbătorilor și a superstițiilor; apar, în schimb, întrebări pentru alte realități decât cele din ALR I: cooperativa agricolă de producție, mașini agricole (din sfera agriculturii), cooperativă (magazin sătesc), dispensar (din sfera vieții sociale). Diferențele menționate se explică, evident, prin prisma realităților corespunzătoare epocilor istorice în care s-au desfășurat cele două anchete.

De asemenea, în ALRR – *Trans.* apar numeroase verbe cu paradigma completă, însă, din punct de vedere lexical, am luat în considerare doar termenul/termenii pentru noțiunea respectivă. Pentru substantive, apar multe forme de vocativ, spre deosebire de ALR I, unde sunt mai puține, iar pentru adjective, apar uneori forme atât la genul masculin, cât și la feminin, pe când în ALR I apare, de regulă, doar o singură formă.

Așa se explică, în bună parte, de ce la cele două anchete numărul întrebărilor/chestiunilor comune este doar de aproximativ 900.

În ceea ce privește aspectul lexical, se poate constata că unele din cele aproximativ 900 de chestiuni comune între ALR I și ALRR – *Trans.* se referă la sfere semantice precum: Timpul; Fenomene atmosferice – aprox. 74 de întrebări comune din cele 90 programate pentru ALRR – *Trans.* (aprox. 82%); Pădurea (flora și fauna ei); Vânătoare; Pescuit – aprox. 89 de întrebări comune din 127 (aprox. 70%); Curtea (mijloace de transport, animale domestice, păsări de curte) – aprox. 117 întrebări din 173 (aprox. 67%). Mai puține întrebări comune aparțin unor sfere semantice precum: Școala; Armata; Administrația – aprox. 21 de întrebări comune din 83; Pomicultura; Viticultura; Apicultura – aprox. 46 de întrebări comune din 175.

Din cele 900 de răspunsuri comparabile lexical, circa 700 sunt identice. Pentru 120 de întrebări, s-au obținut răspunsuri parțial diferite, respectiv cu un termen diferit sau cu doi termeni, foarte rar cu trei, iar la 58 de întrebări s-au obținut răspunsuri cu termeni diferiți.

Răspunsurile identice – majoritare – din cadrul celor două anchete cuprind termeni referitori la: corpul omenesc și părțile lui – *cap*⁵, *curcubiată* ‘țeastă’, *cocor* ‘cucui’, *pleș* ‘chel’, *lumina ochiului* ‘pupilă’, *grumaz* ‘gât’, *gârtej* ‘mărul lui Adam’, *pițig* ‘pișc’, *spată* ‘omoplat’, *foale* ‘pântece’, *mai* ‘ficat’, *rărunchi* ‘rinichi’ ș.a.; familia – *mamă*, *tată*, *mamă bătrână* ‘bunică’, *tătăișă* ‘mătușă (nevasta unchiului)’, *nănaș* ‘naș’, *uspăț* ‘nuntă’, *șogor* ‘cumnat’, *copârșău* ‘sicriu’; casa – *ocol* ‘curte’, *horn* ‘coș’, *lumină* ‘lumânare’, *sălăriță* ‘solniță’, *astupuș* ‘dop’, *puiuc* ‘sertar’, *chindeu* ‘prosop’, *fotoghin* ‘petrol’; curtea, mijloace de transport și

⁵ În cazul în care termenul și noțiunea la care el se referă sunt identice, am dat numai termenul obținut.

animale domestice – *jug, car, rudă* ‘oiște’, *poiata* ‘grajd’, *mulă* ‘catâr’, *păcurar* ‘cioban’, *jugănesc* ‘castrez’, *mâță* ‘piscă’, *clonț* ‘cioc’; agricultura și legumicultura – *plug, brazdă, cucuruz* ‘porumb’, *sfarm* ‘desfac (boabele)’, *postată* ‘postață’, *jireadă* ‘șiră (de paie)’, *boaghe* ‘clai’, *hârleț* ‘cazma’, *curechi* ‘varză’, *ai* ‘usturoi’, *pere* ‘cartofi’, *bostan* ‘dovleac (porcesc)’; cânepa și prelucrarea ei – *fuior, caier, jirébie* ‘tort’, *înălbesc* ‘bilesc (pânza)’; pădurea, vânatoarea și pescuitul – *frunză, cleangă* ‘creangă’, *goron* ‘stejar’, *răchită* ‘salcie’, *spin* ‘ghimpe’, *porc sălbatic* ‘mistreț’, *hârciog* ‘cârțiță’, *mâță* ‘cursă (pentru șoareci)’, *curcubeu* ‘melc’, *pasăre de șură* ‘vrabie’, *buhă* ‘bufniță’, *vârtelniță* ‘urechelniță’, *bâzgói* ‘bondar’; hrană, îmbrăcăminte și încălțăminte – *fărină* ‘făină’, *pită* ‘pâine’, *cohe* ‘bucătărie’, *aituri* ‘piftie’, *clop* ‘pălărie’, *bumb* ‘nasture’, *năframă* ‘basma’, *mieru* ‘albastru’; timp și fenomene atmosferice – *mâine, săptămână*; școala, armata, administrația – *dascal* ‘învățător’, *pușcă*; meserii și comerț – *căuaci* ‘fierar’, *scump* ș.a.

Răspunsurile parțial diferite caracterizează situațiile în care, la una dintre anchete, s-a răspuns prin doi termeni sau, mai rar, prin trei, față de un singur termen la cealaltă anchetă. De exemplu:

	ALRR – Trans.	ALR I
‘cărunt’	<i>cărunt</i>	<i>cărunt, săin</i>
‘(ochi) albaștri’	<i>albaștri, mnéri</i>	<i>mnéri</i>
‘văd (ind. prez. 1)’	<i>văd</i>	<i>mă uit, văd</i>
‘râd (ind. prez. 1)’	<i>rîd</i>	<i>rîd, [σ] nu te linzi, lihăi</i> (ind. prez. 2)
‘(copilul) merge de-a bușilea’	<i>mére ca oițăle</i>	<i>să trăze pă bucă, mére oiță</i>
‘cânt (ind. prez. 1)’	<i>horésc</i>	<i>am tras o hóre [pf. c.], horésc (de jéle), zíc (cu flúieru)</i>
‘știulete’	<i>cucuruz</i>	<i>cucuruz, ciucalău de cucuruz</i>
‘miere’	<i>mnére</i>	<i>mnére de stup</i>
‘ursoaică’	<i>ursoaică</i>	<i>ursoaie</i>
‘nisip’	<i>năsíp, prund</i>	<i>prund</i>
‘creion’	<i>creion, [V] ploibáz</i>	<i>ploibaz</i>
‘(băiatul) cel mare’	<i>al mare</i>	<i>hăl mai mare</i>

Pe lângă faptul că s-a răspuns prin doi sau prin trei termeni pentru o noțiune, se constată și mici diferențe lexicale în cazul aceluiași termen, prin folosirea, de exemplu, a unor sufixe diferite (*ursoaică* – *ursoaie*) sau a aceluiași termen în limbaje diferite: limbaj literar/grai (*kilogram* – ALRR – Trans. / *kilom* – ALR I).

Cele 58 de răspunsuri diferite ar putea fi grupate în câteva categorii, precum:

(1) Termen specializat / Termen general:

	ALRR – <i>Trans.</i>	ALR I
‘mușchi’	<i>mușchi</i>	<i>carne</i>
‘gleznă’	<i>gleznă</i>	<i>la ouă</i>
‘varice’	<i>varice</i>	<i>vene de la picioare</i>
‘tată vitreg’	[*] <i>tată vitrin</i>	<i>bade (+ nume)</i>
‘briceag’	<i>brișcă</i>	<i>cuțit</i>

Situația inversă e întâlnită mai rar:

	ALR I	ALRR – <i>Trans.</i>
‘cremene’	<i>crumine</i>	<i>piatră</i>
‘cozonac’	<i>pască</i>	<i>colac</i>
‘bomboane’	<i>puiți</i>	<i>bomboane</i>

(2) Termen nou / Termen vechi:

	ALRR – <i>Trans.</i>	ALR I
‘pistrui’	<i>pistrui</i>	<i>bureți</i>
‘tuberculoză’	[R] <i>tuberculoză</i> , [V] <i>boală uscată</i>	<i>boală sacă, beteșug</i> <i>sec</i>
‘netezesc (ind.prez.1)’	<i>netezesc</i>	<i>adiți</i>
‘(albina) înțepă’	<i>înțepă</i>	<i>împunge</i>
‘război’	<i>război</i>	<i>bătaie</i>
‘dogar’	<i>dogar</i>	<i>mocan</i>

(3) Răspuns corect / Răspuns nesigur sau confuz⁶

	ALRR – <i>Trans.</i>	ALR I
‘geană’	<i>părul ochiului, geană</i>	<i>sprânceană ochiului</i>
‘sprânceană’	<i>sprânceană</i>	<i>geană</i>
‘spăl (ind. prez. 1)’	<i>spăl</i>	<i>opăresc (hainele)</i>
‘(cal) roib’ (= roșcat)	<i>roșu</i>	<i>galbân</i>
‘torc (ind. prez. 1)’	<i>torc</i>	<i>o-ntind</i>

⁶ Răspuns datorat, în parte, neînțelegerii sau nereceptării corecte a întrebării de către subiectul anchetat. Dat fiind faptul că nu știm cum a fost pusă întrebarea pentru ALR I, la ce realitate extralingvistică s-a făcut referire, nu putem ști – putem doar bănuși – nici care ar fi fost răspunsul așteptat de către anchetator.

‘copaci’ *lemne* *io tai un copac*

(4) Răspuns dat prin sinonime existente în grai:

	ALRR – Trans.	ALR I
‘omușor’	<i>înghițitoare</i>	<i>împărătuș</i>
‘esofag’	<i>gârtej</i>	<i>grumaz</i>
‘cocoșat’	<i>bulzít, gujdít</i>	[σ] <i>schimosít</i>
‘veri primari’	<i>veri din frați</i>	<i>veri buni</i>
‘osânză’	<i>unsoare</i>	<i>untură</i>
‘coropișniță’	<i>gúștiriță</i>	<i>coropiștiriță</i>
‘ciorapi’	<i>ciorapi</i>	<i>ștrímfli</i>
‘învățător’	<i>învățător</i>	<i>dascal</i>
‘cântăresc	<i>cântăresc</i>	<i>măsur</i>
(ind.prez.1)		
‘viclean’	<i>șmecher</i>	<i>viclean, hámnîș</i>

În unele cazuri, la una dintre anchete – mai frecvent pentru ALR I –, informatorul nu a știut să răspundă la întrebarea pusă:

	ALRR – Trans.	ALR I
‘stomac’	<i>rânză</i>	?
‘mioară’	<i>noatină</i>	?
‘pepene galben’	<i>pépiñe</i>	?
‘porumbel’	<i>porumb</i>	?
‘undiță’	<i>úndiță</i>	?

Apare însă și situația inversă:

	ALRR – Trans.	ALR I
‘bătaie de inimă’	?	<i>batare de inimă</i>
‘pedestru’	?	<i>pedestru (bolnav, rupte șalele, bolnă- vit de un picior)</i>
‘mânz (de doi ani)’	?	<i>mânz de doi ai</i>
‘curătură’	?	<i>tăietură</i>
‘potârniche’	?	<i>păturnică, păpălugă</i>
‘bulz (de mămăligă)’	?	<i>bulz (de caș), bruj (de mămăligă)</i>

Faptul că, la una dintre cele două anchete, informatorul nu a știut să răspundă se datorează nu numai modului cum a fost pusă întrebarea (mai ales pentru ALR I), dar, probabil, și existenței sau inexistenței realității extralingvistice, a

„designatum”-ului ori specificului acestei realități. Este mai ales cazul răspunsurilor referitoare la pescuit și oierit, domenii în care, în localitatea Feleacu, fie că ocupația respectivă nu există (pescuitul), neexistând un râu sau un curs de apă în apropierea satului, fie că ea are un anumit specific (oieritul). Deci nu este întâmplător că, pentru noțiunea ‘undiță’, în ancheta ALR I nu s-a obținut un răspuns. La fel și pentru noțiunea ‘baci’, cu specificarea, făcută de către informator, că „aici se aduce laptele acasă”. În ALRR – *Trans.* s-a răspuns, deși după o ezitare, *gazdă de turmă*, cu precizarea: „nu stă la stână”. Pentru noțiunea ‘stână’, în ALR I s-a răspuns *stână*, cu explicația: „locul unde dorm păcurarii”, pe când în ALRR – *Trans.* apare răspunsul *colibă*, cu precizarea: „nu e stână, aici nu se face cașul, acolo mulg oile și oamenii aduc laptele acasă”. Pentru noțiunea ‘coliba baciului’ (= încăperea unde se face cașul), în ALR I s-a răspuns *stână*, fără nici o explicație, în timp ce, pentru ALRR – *Trans.* s-a răspuns prin ∞ (inexistența obiectului), cu explicația – întâlnită și în ALR I, după cum s-a văzut anterior – „se aduce acasă laptele”.

În compararea răspunsurilor la cele două anchete nu trebuie neglijată nici atitudinea personală, afectivă a subiecților anchetați față de noțiunea cercetată și, implicit, față de realitatea extralingvistică la care aceasta se referă. Apar, deci, răspunsuri precum:

	ALRR – <i>Trans.</i>	ALR I
‘cumpărător’	<i>cumpărător</i>	<i>târguitor</i>
‘negustor’	<i>sfârnar</i>	<i>târguitor, neguțător</i> („care vând în Cluj”)
‘viclean’	<i>șmêcher</i>	<i>viclean, hámniș</i>
‘fumez (ind. prez. 1)’	[V] <i>pipez</i> , [R] <i>fumez</i>	<i>duhănesc cu pipa</i>
‘râd (ind. prez. 1)’	<i>râd</i>	<i>râd, [σ] nu te linzi,</i> <i>lihăi</i>
‘cânt (ind. prez. 1)’	<i>horesc</i>	<i>am tras o hore,</i> <i>horesc de jele,</i> <i>zic cu fluieru</i>

4. Din perspectiva unei dinamici a graiurilor populare, studiul de față ne îndreptățește să considerăm că localitatea Feleacu este o zonă conservatoare din punct de vedere dialectal. Prin compararea celor două anchete dialectale, se poate constata că, între anii 1930 și 1971, datele desfășurării celor două anchete, nu s-au produs modificări esențiale în structura lexicală a graiului din această localitate. Deși apropierea orașului Cluj a exercitat și exercită o influență puternică asupra localității, prin contactul permanent al locuitorilor cu orașul, totuși, graiul a rămas aproape neschimbat. Păstrarea lui, ca și a unor elemente tradiționale de port

femeiesc (de exemplu, rochia cu laibăr – sugna)⁷, ce pot fi întâlnite și astăzi în localitate, în portul femeilor mai în vârstă, se datorează, credem noi, *tocmai* apropierii de oraș. În planul mentalității tradiționale, această păstrare se încadrează într-o atitudine de opoziție față de valorile *total* diferite vehiculate de oraș. În condițiile ritmului actual tot mai accentuat al orășenizării, prin contactul zilnic al locuitorilor acestei localități cu orașul Cluj și prin influența puternică exercitată de limba literară vehiculată prin mass-media, apare întrebarea dacă – și acest lucru doar timpul îl va decide –, în perspectivă, localitatea își va păstra caracterul conservator, îndeosebi la nivelul graiului.

*Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu”
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21*

⁷ După cum am afirmat și într-o comunicare științifică, aflată în manuscris, susținută la Festivalul studentesc de folclor „Flori de măr”, desfășurat la Iași, în mai 1991, portul popular femeiesc din localitatea Feleacu se încadrează în subzona portului popular din aria marginală a Mocănimii Munților Apuseni și este caracterizat ca port popular cu cătrințe vârgate.